

УДК 821.161.2
Г56

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Дизайнер обкладинки *Іван Дубровський*

© Іргізова Ю. Г., 2024
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2025
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2025

ISBN 978-617-15-1323-5

1.

Люди промовляють, що я відьма.

Бо народилась я страшної ночі.

Баба Явдошка Коцюбриха, що славилася в нашому селі першою пліткаркою і такою забобонною, що й сказати годі, у ту ніч нажахалася так, що три дні слова куценького з вуст її, синюватих і завше невдоволено накопчених, не проходило; а коли заговорила, то, наче провидиця, похмуро прорекла, що в ніч мого народження в родині козака Омеляна Вернигуба непросте дитя народилося, дуже непросте. І люди добрі самі могли судити: у ту ніч над селом нашим, Піддубівкою, що належне москальському боярину Требнікову і розкинулося низенькими хатами по-під вербами на самому березі річки Псел, неподалік фортеці Кременчук, пронеслася така негода, що й лишенько. За переказами бабці Варвари, як почалися перейми в ту ніч у матінки моєї покійниці, так відразу й негода налетіла, незважаючи на те, що вечір перед тим ясним і погожим був, сонце тихо й мирно сідало за обрій. А як перший крик зірвався з вуст породіллі, так і небо закричало разом із нею оглушливими вдарами грому, а потім і вітер народився. І що

довше змучувалася молода Вернигубиха, то більше лютувала та біснувалася негода за вікнами старої хати, котру мій дід Свирид Вернигуб вибудував для молодої дружини Варвари цілу вічність тому. Наче негода намагалася стерти Піддубівку з лиця землі: налітала вітром оскаженілим і міцним на селянські хати. А той завивав у стріхах і димарях, пригинав ледь не до землі дерева по садах, а як народилася я нарешті на світ цей Божий, то не втрималася негода і з корінням повиривала старі верби над річкою, повикидала на берег покручі старезного коріння; заспокоїлася тільки тоді, коли матінка спустили останній подих...

Матінка...

Зрештою, то завдяки матінці мене й прозвали на селі відьмою.

Люди промовляли, що я відьма...

Люди промовляли так через матір мою, котра чужою була в Піддубівці й володіла вмінням лікувати людей. А забобонні баби селом про неї яких тільки пліток не розпускали! Та люд селянський завше був марновірним, але наші піддубівські баби будь-кого могли заткнути за пасок страхами перед забобонами та віруваннями у всіляку чортівню. А коли з'явилася у селі мама моя, котру батько привіз невідомо звідки після двадцяти років козакування на Січі, то вже було бабам харчів на розмовини! І вроду чужинка мала виразну та яскраву, не інакше, як темними силами подаровану; і волосся темне та таке густе, ще й ховати його під хустку звички не мала, ходила завжди розпатлана. І очі страху наводили — оті золотаво-зелені та гарні, що дивилися на мене кожного разу, щойно зазірала я до люстра дорогоцінного, полишеного ще від материнської скрині. Не злюбила, ох як сильно не злюбила молода козачка

Софія Вернигубиха люду в Піддубівці, особливо жіноцтву. І за вроду свою яскраву та надзвичайну, і за сміх, котрим полюбляла сміятися так дзвінко та сріблясто, так звабливо й невимушено. Я мало що знала про матір свою: бабця Варвара не надто полюбляла провадити розмови про покійну невістку, а на питання мої занадто настирні, чи справді була мама відьмою, як про те гомонять баби селом, вона тільки знижувала худенькими плечима і якимось так туманно пояснювала, що хто його знає, трішки більше року й прожила в їхній хаті невісткою, а потім померла в пологах. Щоправда, одного разу прохопилися були бабуся, що мала мама-покійниця котрусь силу, як замовила вона панського скакуна і зупинила того, коли він ледь не скинув невістку боярина Требнікова. Постала вона безстрашно на шляху баского жеребця, що вмить наче сказився, випускав із рота білу піну й оскаженіло поблискував вологими темними очима. А більше бабуся нічого мені не переповідали і батька занадто доскіпливо розпитувати забороняли, бо й досі йому, мовляв, боліла передчасна втрата такої молодої і вродливої дружини. Бабуся казали, що я з дитинства, коли не з пелюшок, непослушницею була й зуміла так набриднути батькові, що таки дізналася, як познайомився він із мамою моєю, а поступово якимось і переповів татко всю історію свого непростого життя...

Народився тато в Піддубівці в родині теслі Свирида Вернигуба, зростав парубком видним і гарним: високий зростом і могутній у раменах, статечний і ясноокий, з тою вродою лиця мужнього, котра вже так до смаку жіноцтву. Справжній красень зростав, і немало дівочих сердець Піддубівки починало нерівно стукати в молодих грудях, як вбачало котре око дівоче його високу та ставну постать...

Але сам Омелян до уваги дівочої полишався досить байдужим. Не торкало серце його молоде жодне піддубівське дівча, але всьому свій час, прийшла пора молодому Вернигубові закуштувати п'яного і згубного трунку кохання.

Закохався він у доньку самого боярина Требнікова.

Москалі Требнікови оселилися в наших краях ой як давно, ще за парубоцтва діда мойого, коли боярин Требніков Павло покохав шляхетну польську панночку і придбав для молодої дружини цю маєтність неподалік фортеці Кременчук, а разом із нею і село Піддубівку. Ось в онуку московита того й закохався татусь мій бідолашний у юнім віці вісімнадцяти літ. За моїми допитуваннями зізнався, що й панна молода байдужою не полишалася та навіть першою примітила гарного парубка на селі. Та заборонене було це гірке кохання. І що з боку Требнікових, так і з боку піддубівців, бо не любив люд наш русинський москальської породи, ой як і не любив. Жорстокі були Требнікови, занадто безжалісні до кріпаків своїх, мовби на дух не переносили волелюбну русинську кров. Дивувалися люди, чому оселилися ті москалі посеред ненависних їм русинів; за жорстокість платили повстаннями та втечами, але притихли, коли нинішній пан Сава Павлович наказав замордувати до смерті цілу родину, не пожалкувавши навіть двійко діток, що заходилися плачами на руках у матері. Подія вразила піддубівців, усмирила: ніхто більше не бажав ризикнути розділити долю нещасних Проценків, котрих замордували на очах у всіх, але ненависть людська до москалів розгорілася ще з більшою силою. Особливо палко ненавидів пана сам Омелько Вернигуб, бо замордовані Проценки були родичами їм близькими. Ходив він селом і тлів прихованим вогнем лютої ненависті, гаряча кров молода вимагала

помсти; та тільки жаль до матері, котра ледь не на колінах благала сина не вкоїти дурниці, тримала його подалі від боярського будинку, котрий завше гарно охороняли.

Узагалі Требнікови завше сторонилися своїх кріпаків: дружину боярина та його дітей ніколи не бачили люди; але сталося так, що старша донька його помандрувала по далеких Європах і повернулася до Піддубівки; узяла вона за звичку чи не кожної Божої днини виїздити верхи на білому коні й гуляти полями нашими широкими та мальовничими. Про панну ту промовляли, що напрочуд вродливою була, у матір свою красуню вродою удалася: мала по-янгольськи вродливе личко сердечком і ясні, прозоро-блакитні очі, що, мов зорі, сяяли з лица її чарівного, а косу мала товсту та золотаву, мов пшениця достигла в полі. Молодий Омелько прочував розповіді селян про панську доньку, про вроду виняткову й оту любов до мандрів полями широкими на коні білому; та тільки плечима знизував байдуже: що за цікавість мала викликати в нього донька нелюда жорстокого, котрого ненавидів люто; тільки материнські благання зупиняли його, аби не кинутися до будинку вражого та не вчинити розправи за смерть дядька з тіткою та братиків із сестричками малесеньких. Навіть уявити собі не міг молодий і юний татечко мій, що станеться так, і закохається він у ясні та чарівні очі доньки ненависного Требнікова... Мов ударами блискавиць пронизав погляд її в один із погожих днів літніх, коли косив він траву в полі й, прилігши перепочити на хвилину, задрімав. Пробудило його від сну німці дивне відчуття, наче хтось спостерігав за ним... Розплющив очі широко, уже готовий підхопитися на ноги... і завмер уражено, забачивши перед собою справді надзвичайно вродливу панночку з косами, що золотом сяяли

в проміннях полуденного сонця. Вона сиділа верхи на коні, білішому від снігу зимового, і Омелько відразу ж уторопав, що перед ним донька ненависного Требнікова. Дивні й незбагненні почуття охопили татка мого в ту мить, як побачив уперше панночку Надію Требнікову; з одного боку, ненависть мав він відчувати до неї, а з іншого... захоплення та непрохана ніжність розлилися в грудях його молодих.

Панна всміхнулася йому рожевими вустами.

— Що ж ти, кріпаче, у траві поснув? А коли б кінь мій розчавив тебе?

Омелян позиркнув із-під насуплених темних брів невдоволенням поглядом.

— Ви, бояри Требнікови, тільки і вмієте людей чавити...

Усміх дещо прив'яв на пишних вустах доньки москальського боярина.

— Ой, хлопче, який ти грубий. Папа мій вас усіх тут зажахав.

— Звір і хижак лютий — ось хто ваш тато.

З вуст батька мого молодого зривалися такі слова, за котрі міг він отримати безліч ударів батоном, «поквітчанним» гострими шипами залізними, що його тримали міцні руки панського управителя Мелетія Бевзи; варто було панночці тільки нажалкуватися таткові про зухвалі слова хлопчини... Він і очікував, що після слів отих зневажливих про її батька, оберне вона коня свого гарного і кинеться до Требнікова, але панна Надія його здивувала.

Зітхнула важко, мов батькова жорстокість і їй боліла.

— У твоїх словах є правда, кріпаче... Мій батько й справді жорстока людина, він навіть мене, своєї доньки, не бажає жалкувати. За два місяці я маю стати дружиною боярина Калініна, впливового при дворі царським і такого старезного

та гидкого, що я б померти воліла, але не ставати йому дружиною.

Отак і народилося кохання поміж ними — татком моїм, котрий так ненавидів сам дух московитський, і донькою московита, що славився своєю жорстокістю. Та панна Надія, хоч і була москальської крові, відрізнялася від батька, наче не його донькою була взагалі. Добре серце вона мала, справді добре, і страждала й сама від волі батька, приречена на шлюб зі старим огидним боярином. І кохання до молодого кріпака Омеляна Вернигуба стало для неї наче ковтком свіжого повітря. Обое вони покохали, покохали із силою та відчаєм, і солодкий присмак почуття було густо змішано з гіркотою знання, що не має, геть не має почуття те майбутнього. Та все ж буяння молодого серця... і роки такі юні штовхали їх обох на нерозумні вчинки. Панна Надія почала втікати з дому на побачення потаємні і такі жадані з татком моїм; порослий вербами берег річки перетворився для них на часточку раю на цій грішній землі, де шукали вони і знаходили такі дорогоцінні хвилини можливості побути разом. Про що говорили, об чім шепотілися уста молоді та гарячі в ті темні ночі далекого минулого, татко приховали від мене: то було сокровенне, належне лише йому одному; і в мене навіть уста не навернулися на те, аби питати в нього про потаємні побачення. Я тільки мовчки дивилася на батька в ті хвилини, коли згадував далекі події; і вбачала в його очах сум, густо помішаний із болем.

Довго потаємними зустрічі його з донькою Требнікова не могли зоставатися. Невідомо, хто саме, але хтось із будинку боярина помітив мандрю панночки молоді до річки й одного пізнього вечора їх упіймали: сам боярин Сава Павлович з'явився перед закоханими у світлі смолоскипа, котрий тримав